

NAHÇIVAN'DAKİ SON TUNÇ-ERKEN DEMİR ÇAĞI YERLEŞİMLERİNDE BULUNMUŞ SİLAHLAR

Dr. TOGRUL HALİLOV*

ÖZET

Makalede, Nahçıvan'daki Son Tunç-Erken Demir Çağı yerleşimlerinde bulunmuş silahlar araştırılmış ve arkeolojik malzeme biçim ve özellikleri esas alınarak gruplandırılmıştır. Nahçıvan'da Son Tunç Çağ-Erken Demir Çağ sürecine tarihlenen yerleşimlerden ele geçen ok, hançer ve mızrak uçlarından oluşan buluntu gruplarının Azerbaycan'ın Hocalı-Gedebey kültürel sürecine özgü özellikler gösterdiği tespit edilmiştir. Hançerlerin bazıları Orta doğu kültürüne aittir.

Anahtar Sözlükler: Hançerler, ok ve mızrak uçları, Ön Asya kültürü, Hocalı Gedebey.

THE ARMS DISCOVERED IN THE MONUMENT OF EPOCH LATE BRONZE EARLY IRON AGE IN THE NAKHCHIVAN

ABSTRACT

In the article arms discovered in the monument of epochlatebronze-early ironage in the Nakhchivan is studied. The search aeological materials are classified by form and specialty. It is defined that daggers, arrow and spear heads founded in archaeological monument belong to epochlate bronze-early ironage in the Nakhchivan have got peculiarity of culture of Khojali-Gadabay in Azerbaijan. Some of daggers belong to culture Near East.

Key Words: daggers, arrow and spear, culture Fore Asia, Khojali Gadabay

GİRİŞ:

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetindeki Son Tunç-Erken Demir Çağı (M.Ö. II binyılın sonu-I binyılın öncesi(M.Ö. XIV-VIII yüzyıllar) yerleşimlerinin öğrenilmesi maddi ve manevi kültürümüzle ilgili önemlidir. Nahçıvan'daki Son Tunç Çağ-Erken Demir Çağ sürecine tarihlenen yerleşimlerde bulunmuş arkeolojik malzemeler kil kaplardan, süs eşyalardan, iş aletlerinden ve diğer maddi kültür örneklerden ibarettir. Bulunan arkeolojik malzemelerden bir grubu silahtır. Silahlar hançerlerden, ok ve mızrak uçlarından ibarettir. Bulunan arkeolojik malzemelerin her biri kendine özgü özelliğe sahiptir, biçim ve özelliklerine göre birbirinden farklıdır.

HANÇERLER

Nahçıvan'daki Son Tunç-Erken Demir Çağına ait yerleşimlerde bulunmuş tunç hançerler formca dört ana gruba ayrılmaktadır.

Birinci gruba kabzası yassı, üçgen biçimli namlu, omurgası kabarik hançerler dâhildir. Bunların namlusu düz yapılmış, ucu inceltiştir. Bazılarının kısa kabzasında bir delik açılmıştır (tab. I, 1, 2). Bu grup hançerler Kolanı, Kızılburun, Hakkıhlık nekropollerinde bulunmuştur (Novruzlu, Bahşaliyev, 1992: 57, 65, Bahşaliyev, 2002: 42). Şunlar biçim ve özelliklerine göre Şamhor, Gedebey (Pokrebova, 1977: 82), Ganceçay (Nerimanov, 1958: tab. XIII, 17, s. 101), Mingeçevir (Kaziyev, 1951: 15, Aslanov, Vaidov, İone, 1959; tab. XIII) ve Güney Kafkasya'daki diğer yerleşimlerde (Pokrebova, 1977: 34-35; Markovin, Mungaev, 2003: 74, 74) bulunmuş hançerlerle benzerlik teşkil etmektedir.

İkinci gruba kabzası ile başlığı ayrı ayrı yapılmış hançerler dâhildir (tab. I, 3). Bu gruba dâhil olan hançerler Kolanı nekropolünde bulunmuştur (Novruzlu, Bahşaliyev, 1992: 65). Hançerlerin hepsinin üçgen biçimli namluyu birinci grup hançerler gibi omurgasında kabartmalıdır, kısa kabzasında bir delik açılmıştır. Ağız kenarları düz, ucu sivri ve inceltilerek yapılmıştır. İkinci grup hançerlerin benzerleri Hanlarda (Nerimanov, 1958: 91), Mingeçevirden (Aslanov, Vaidov, İone, 1959:tab. XIV, 4, 6, 8, 9) ve Hocalı-Gedebey kültürüne ait diğer yerleşimlerde (Avşarova, 2007: 22-23) bulunmuştur.

Üçüncü gruba kabzası ve başlığı komple biçimde dökülmüş boru kabzalı hançerler dâhildir. Bunların kabzasının ortası dikdörtgen biçimli kabartmalıdır, ucu sivri, ağzı keskin ve inceltilerek yapılmıştır (tab. I, 4, 5, 6, 7, 8). Muncuklutepe (Aslanov, İbraqimov, Kaşkay: 2003,26, 34), Kolanı (Novruzlu, Bahşaliyev, 1992: 65), Boyahmed (Novruzlu, Bahşaliyev, 1993:22), Kumluk (Bahşaliyev,2006: 81-85) nekropollerinde bu türlü hançerler bulunmuştur. Bu arkeolojik malzemelerin benzerleri Hocalı-Gedebey kültürüne ait Hanlar (Nerimanov, 1958: 91), Mingeçevir (Aslanov, Vaidov, İone, 1959: tab. XIV, 4, 6, 8, 9) ve diğer yerleşimlerde (Avşarova, 2007: 22-23) bulunmuştur. Nahçıvan'daki Son Tunç-Erken Demir Çağına ait yerleşimlerde bulunmuş şu gruba dâhil olan hançerler ikinci grup hançerler kimi konik biçimli başlıklı yapılmasına rağmen kendine mahsus yerel özellikler taşımaktadır.

Kolanı nekropolünde bulunmuş hançerin yaprak biçimli namluyu kabzasına birleşik bölümde dörtgen formada kalınlaştırılmıştır (tab. I, 4). (Novruzlu, Bahşaliyev, 1992: 65). Kolanı nekropolü Şahbuz ilçesinin Kolanı köyünde yer almaktadır. İlk kez 1986 yılında tespit edilmiştir. 1986-1989 yıllarında nekropolde 16 taş kutu tipli kabir araştırılmıştır. Kabirlerden M.Ö. II.-I. binyıla ait insan iskeleti, kil kaplar, silahlar, süs eşyaları ve diğer arkeolojik

*AMEA Nahçıvan Bölümü. email:x.toqrul@gmail.com

malzemeler bulunmuştur.

Muncuklutepe nekropolünde bulunmuş hançerin birinin kabzası tamamen basittir (tab. I, 5) (Aslanov, İbrahimov, Kaşkay: 2003, 26, 34). Muncuklutepe nekropolü Ordubad ilçesinin Sabirkend ve Kelenterkend köylerinin yakınlarında yer almaktadır. Nekropol ilk kez K.M. Aslanov tarafından araştırılmıştır. Sonraki dönemde orada B.İ. İbrahimli tarafından araştırmalar yapılmıştır. Araştırma sırasında nekropolde 33 kabir araştırılmıştır. Kabirlerden M.Ö. VIII.-VI. yüzyıllara ait insan iskeleti, kil kaplar, süs eşyaları, silahlar ve diğer arkeolojik malzemeler bulunmuştur.

Kumluk nekropolünde bulunmuş bu gruba giren hançerlerden birinin konik biçimli başlığının yukarısı ve aşağısı üçgenler oluşan ağlarla bezenmiştir (tab. I, 6). Diğer hançerin başlığının yukarısı nakışsız, başlığın gövdesi ise üçgenlerle nakışlıdır (tab. I, 7) (Bahşaliyev, 2006: 81-85; Halilov, 2008: 117-121).

Kumluk nekropolü Ordubad ilçesinin Bist köyü arazisinde yer almaktadır. Nekropol ilk kez 2005 yılında V.B. Bahşaliyev'in yönetimi ile tarafımızdan tespit edilmiştir. Nekropolün araştırılması sonraki dönemlerde de tarafımızdan devam ettirilmiştir. Araştırmalar sırasında nekropolden M.Ö. II.-I. binyıla ait kil kaplar, süs eşyaları, silahlar bulunmuştur.

Boyahmed (Novruzlu, Bahşaliyev, 1993:22) nekropolünde bulunmuş hançerlerin konik biçimli başlığı biçim ve özelliklerine göre, Kumluk hançeri gibi üçgenlerden oluşan ağlarla bezendirilmiştir (tab I, 8). Boyahmed hançerinin başlığındaki üçgenlerden oluşan ağlar Kolanı hançerleri gibi svastika biçiminde yapılmıştır.

Şu nekropol Culfa ilçesinin Boyehmed köyünde yer alıyor. Boyehmed nekropolü ilk kez 1989 yılında inşaat çalışmalarında tespit edilmiştir. 1991 V.B. Bahşaliyev tarafından burada kabir olduğu tespit edilmiştir. Kabirlerden M.Ö. II-I binyıla ait insan iskeleti, süs eşyaları, silahlar, kil kaplar, xırdabıynuzlu hayvan kemiği ve diğer arkeolojik malzemeler bulunmuştur.

Boyahmed, Kolanı hançerinin konik biçimli başlığındaki svastika biçimli nakış Nahçıvan'ın eski aşiretlerinin manevi kültürüyle ilgili belli kompozisyonu ortaya koyduğunu düşünmek mümkündür. Bu fikre temel oluşturmak için kaynaklara göz atarsak konik, biçimi eski aşiretlerin tasavvurunda gök kubbesini, svastika resmi güneşi, dünyanın dört biçimli olduğunu sembolize eden yapıları görürüz. Tunç Çağına ait boya bezemeli ve basit kil kapların üzerinde svastika tasvirleri çizilmiştir. Bunların bir grubunun Güneş'i veya hayırsever Tanrılarla bağlı kuş ve insanları sembolize ettiği bazı araştırmacılar tarafından da belirtilmiştir. Sibiryaya halklarının, özellikle Yakutların halk inançlarında svastika resmi, koruyucu markayı sembolize etmektedir (Okladnikova, 1984: 39). Eski Türkler Gök Tanrısına kudretli Allah gibi tapmışlar. Bunların dini-ideolojik görüşlerine göre Gök Tanrı insanların talihini çözer, hakanları yükseltir veya devirir (Stebleva, 1976: 45). Türklerin dini-ideolojik görüşlerinde hakana iktidarın Gökten verilmesi, onun dağıtılması ve hayat ağacı ile bağlılık teşkil etmesi ile ilgili çeşitli efsane ve rivayetler vardır (Patopov, 1978: 53). Konik biçiminin eski insanların tasavvurunda gök kubbesini, svastika resminin Güneş'i sembolize etmesi, dünyanın dört biçimli olduğunu göstermesi ile ilgili çok bilgi vardır (Bahşaliyev, 2002: 40).

Nahçıvan'daki Son Tunç-Erken Demir Çağına ait dördüncü grup hançerler ikinci grup hançerler gibi komple şekilde dökül-

mesine rağmen ondan farklıdır. Bu gruba dâhil olan hançerlerin kabzası ikinci grup hançerlerden farklı olarak yastı yapılmıştır. Desteğinin omurgası kalın, ucu sivri yapılmıştır. Namluyu her iki yüzden inceltmiştir (tab I, 9). Culfa, Kızılburun nekropollerinde bulunmuş bu türlü hançerlerin Ortadoğu kültürüne ait hançerlerle benzerlik gösterdiği görülmüştür. Bu türlü hançerler Muğan, Uzuntepe (Djafarzade, 1946: tab. V, 5,2), Gedebey (Aliyev, 1977: 102) yerleşimlerinde ve Ortadoğu kültürüne ait yerleşimlerde (<http://www.belgeler.com>. Hanifi Biber, 2005: 15, 17) bulunmuştur. Bu türlü hançerler Ön Asya ülkelerinde (Asuriya, Nihavend ve b.) yaygındır.

Culfa nekropolü aynı adlı şehrin yakınlarında yer almaktadır. Nekropol 1939-1940 yıllarında demiryolu çekimi sırasında dağıtılmıştır. Dağılmış kabirlerden bir grubunun malzemeleri K.K. Vasiliyev tarafından toplanılarak 1951 yılında Gürcistan Devlet Tarih Müzesi'ne teslim edilmiştir. Müzedeki arkeolojik malzemeler V.H. Aliyev tarafından araştırılmıştır. Arkeolojik malzemeler Erken Demir Çağına ait kil kaplardan, süs eşyaları, tunç hançerlerden ibarettir.

Kızılburun nekropolü Nahçıvan şehrinin güneyinde, Babek ilçesinin Nehram köyünde yer almaktadır. İlk kez 1895 yılında N.V. Fyodrov tarafından bulunmuştur. 1896 yılında İmparator Arkeolojik Komisyonunun talimatı ile nekropolde arkeolojik kazılar yapılmıştır. Kazı sırasında bulunmuş maddi kültür örnekleri Moskova'daki Devlet Tarih Müzesi'ne verilmiştir. 1909 yılında bu malzemelerin bir grubu A. A. Spisin tarafından yayınlanmıştır. Nekropolde 1926 Meşşaninov tarafından bir, A.A. Miller tarafından iki Son Tunç-Erken Demir çağına ait kabir araştırılmıştır. Kabirlerde kil kaplar, süs eşyaları ve diğer arkeolojik malzemeler bulunmuştur.

OK UÇLARI

Nahçıvan'daki Son Tunç-Erken Demir Çağına ait yerleşimlerden (Hakkıxlık, Kolanı, (Novruzlu, Bahşaliyev, 1992:53, 65), Muncuklutepe (Aslanov, İbrahimov, Kaşkay: 2003,15, 20) ve b.) hayli sayıda ok uçları bulunmuştur. Bunların bir kısmı obsidyenden (deve gözü taşı) (tab. I, 7, 8), diğer kısmı tunç ve demirden yapılmıştır (tab. I, 5, 6).

Deve gözü taşından (obsidyen) yapılmış ok uçlarının hepsi üçgen biçimli yapılmış arka tarafından oyuk açılmıştır (tab II, 16-221). Metal ok uçları dökme ve dövme yöntemi ile yapılmıştır (tab II, 1-15). Hep taş, hep metal ok uçları kanatlı ve kanatsız olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

Kanatlı ok uçları dökme ve dövme yöntemi ile üçgen biçiminde yapılmıştır. Bunların uçları sivridir, tiyesinin ortasından desteğine doğru kabarıktır (1, 2, 11, 12, 15). Bazılarının kanatları biraz içeri katlanmışdır. Kanatlı ok uçlarının bu türlü yapılması okun değdiği yerden kolaylıkla çıkmasını engellemekte ve daha çok tehlike yaratmasını sağlamaktadır. Şugrup ok uçları Güney Kafkasya'da daha çok yayılmıştır. Benzerleri Mingeçevirde (Kazıyev,1951: 12-14, Aslanov, Vaidov, İone,1959:tab. XV, 1-15), Genceçay ilçesinde (Nerimanov, 1958: tab. II, IV) ve diğer yerleşimlerde bulunmuştur.

Kanatsız ok uçları dökme yöntemi ile hazırlanmıştır (tab II, 3, 8, 11). Bunların çoğunun sapları yastı, bazıları ise biraz yuvarlak yapılmıştır. Saplarla birleşen omuz kısmı düz veya eğilimlidir. Bu arkeolojik malzemeler özelliğine göre Genceçay ilçesinden (Nerimanov, 1958: tab. XVI, 1), Mingeçevirden (Aslanov, Vaid

MIZRAK UÇLARI

Nahçıvan'daki Son Tunç-Erken Demir Çağına ait yerleşimlerden Kızılburun (Seyidov, Bahşaliyev, Novruzlu, Babayev, 1995: resim 11, 10.11), Culfa (Aliyev, 1977: 103) ve Mardangöl'de (Aslanov, İbrahimov, Kaşkay, 200: tab. LXXI, 1,2) çok sayıda bulunmuş mızrak uçlarının bazıları dökme, bir grubu ise dövme yöntemi ile yaprak biçiminde yapılmıştır. Bunların ucu sivri, grubesi enlidir. Kanatları grubesinden ucuna doğru gittikçe daralıyor. Bu arkeolojik malzemeler biçim ve özelliklerine göre iki gruba ayrılmaktadır.

Birinci grup mızrak uçları boru destekli yapılmıştır (tab. II, 10). Bunların ucu sivri, tiyesi enli, uzunsov biçimdedir. Tiyesinin ucundan desteğine doğru kabartılmıştır.

İkinci grup mızrak uçları yastı destekli yapılmıştır. Bunların desteğinin ortasında küçük delik açılmıştır (tab. II, 9). Bu arkeolojik malzemelerin tiyesi birinci grup mızrak uçları gibi sivri, tiyesi enli, uzun yapılmıştır.

Her iki grup mızrak uçlarının benzerleri Mingçeçevir'de (Aslanov, Vaidov, İone, 1959: tab. IX, XV), Gedebev'de (Halilov, 1959: 103), Muğanda'da (Djadarzade, 1946: tab. XII), Lenkeran'da (Mahmudov, Kesemanli, 1947: tab. II, 8), Gürcistan'da (Piçxealuri, 1979: tabl. XXXI, 11), Kubanda (Kozenkova, 1982: 154) ve Güney Kafkasya'daki (Texov, 1957: 68; Markovin, Mungaev, 2003: 72) diğer Son Tunç-Erken Demir Çağının yerleşimlerinde bulunmuştur.

SONUÇ

Yapılan araştırma sonucunda şu bulgulara ulaşılmıştır: Nahçıvan'daki Son Tunç-Erken Demir Çağı yerleşimlerinde bulunmuş hançerler, ok ve mızrak uçları biçim ve özelliklerine göre farklı yapılmıştır. Hançerler dört, ok ve mızrak uçları ise iki gruba ayrılmaktadır. Bu arkeoloji malzemelerin çeşitliliği insanların işçilik alışkanlıkları ile ilgilidir. Bunların çeşitli desenlerle süslenmesinde insanların işçilik alışkanlıkları ile eşit dini-ideolojik görüşleri de önemli yer tutmaktadır. Nahçıvan'daki Son Tunç-Erken Demir dönemi yerleşimlerinde bulunmuş hançerlerde, ok ve mızrak uçlarında Hocalı-Gedebev, Ortadoğu kültürüne ait özelliklerinin olması bu dönemde Nahçıvan'ın eski çiftçi-hayvandar aşiretlerinin Azerbaycan, Güney Kafkasya ve Ortadoğu ülkelerinin aşiretleri ile yakın ekonomik-kültürel ilişkilerinin olduğunu kanıtlıyor.

KAYNAKÇA

Aliyev V. H. (1977). Azerbaycan'da Tunç Çağının boyalı kaplar kültürü. Bakü, İlm.

Aslanov Q.M., Vaidov R.M., İone Q.İ. (1959) Drevniye Minkeçaur. Bakü, AN Azerb. SSR.

Aslanov Q.M., İbrahimov B.İ., Kaşkay S.M. (2003). Drevniye nekropolü Xaraba-Gilana. Bakü, İlm.

Avşarova İ.N. (2007). Hocal-Gadabey kültürü aşiretlerinin tunç memulatlara (M.Ö. XIV-VII yüzyıl). Bakü, Nurlan.

Bahşaliyev V.B. (2006). Ordubad ilçesinin Bist köyü etrafında Son Tunç ve Erken Demir çağına ait anıtlar, Nahçıvan Öğretmenler Enstitüsünün Haberleri, No:2 (6), s. 81-85.

Bahşaliyev V.B. (2002). Gemi kaya tasvirlerinin poetikası. Bakü, 128 s.

Bahşaliyev V.B. (2002). Nahçıvan'ın Erken Demir Çağı kültürü. Bakü, İlm.

Djafarov Q.F. (1984). Svyazi Azerbaydjanaso Stranami Peredney Azii v Epoxi Bronzi i Ranneqo Jeleza. Bakü, Nauka.

Halilov C.E. (1959). Batı Azerbaycan'ın Tunç Çağı ve Demir Çağının başlarına ait anıtları. Bakü, Azerbaycan SSREA.

Halilov T.F. (2008) Kumluk nekropolünden bulunmuş tunç hançerler. AMBA Nahçıvan Bölümünün Haberleri, No:1, s. 117-102

121.

<http://www.belgeler.com>. Hanifi Biber(2005) Urartu silahları: kılıç, hançer ve bıçaklar doktora tezi. Van 2005, 211 s.

Kazıyev S.M. (1951). O nekotor ıxtipaxorujıya iz Minkeçaur, MKA, Bakü, AN. Az SSR, t. II, s.5-30. Kozenkova B.İ. (1982). Tipoloqioya ixronoloqiçeskiyaklassifikacijapredmetov Kobanskoykulturi. Moskva, Nauka.

Mahmudov F.R., Kesemanli Q.P. (1974). Drevniyem nekropole bliz Lenkorani. AN Az SSR, No:3, s. 47-56.

Munçayev R.M. (1975). Kavkazna Zareepohibronzi. Moskova, Nauka.

Markovin V.İ., Mungaev R. M. (2003) Severniy Kavkaz. Moskova, Nauka.

Novruzlu E.İ., Bahşaliyev V.B. (1992). Şahbuz ilçesinin arkeoloji kanıtları Bakü, İlm.

Novruzlu E.İ., Bahşaliyev V.B. (1993). Culfa ilçesinin arkeoloji kanıtları. Bakü, İlm.

Nerimanov İ.H. (1958). Genceçay ilçesinin arkeoloji kanıtları. Bakü, AzSSREA.

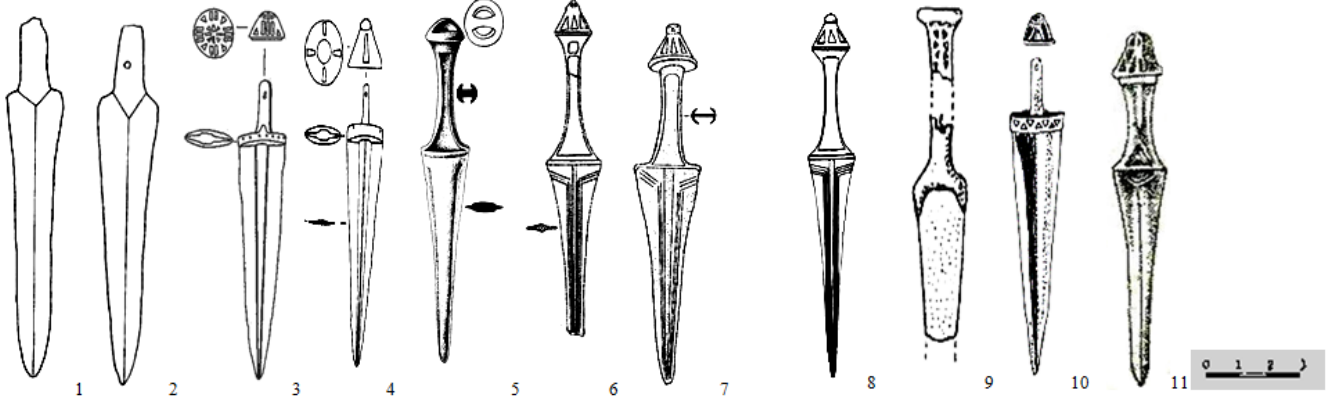
Okladnikova E.A. (1981). Petroqlifi Sredney Katuni. Novosibirsk, Nauka.

Patapov L.P. (1978). Drevnetyurkskieçertipoçitanianeba i sayano-altayskixnaradov. Etnoqrafiyanaradov Zapadnoy Sibiri i Altaya. Novosibirsk. Pokrebova M.N. (1984). Zakavkazskie i eqosvyazi s Peredney Aziey v skifskoevremya. Moskova.

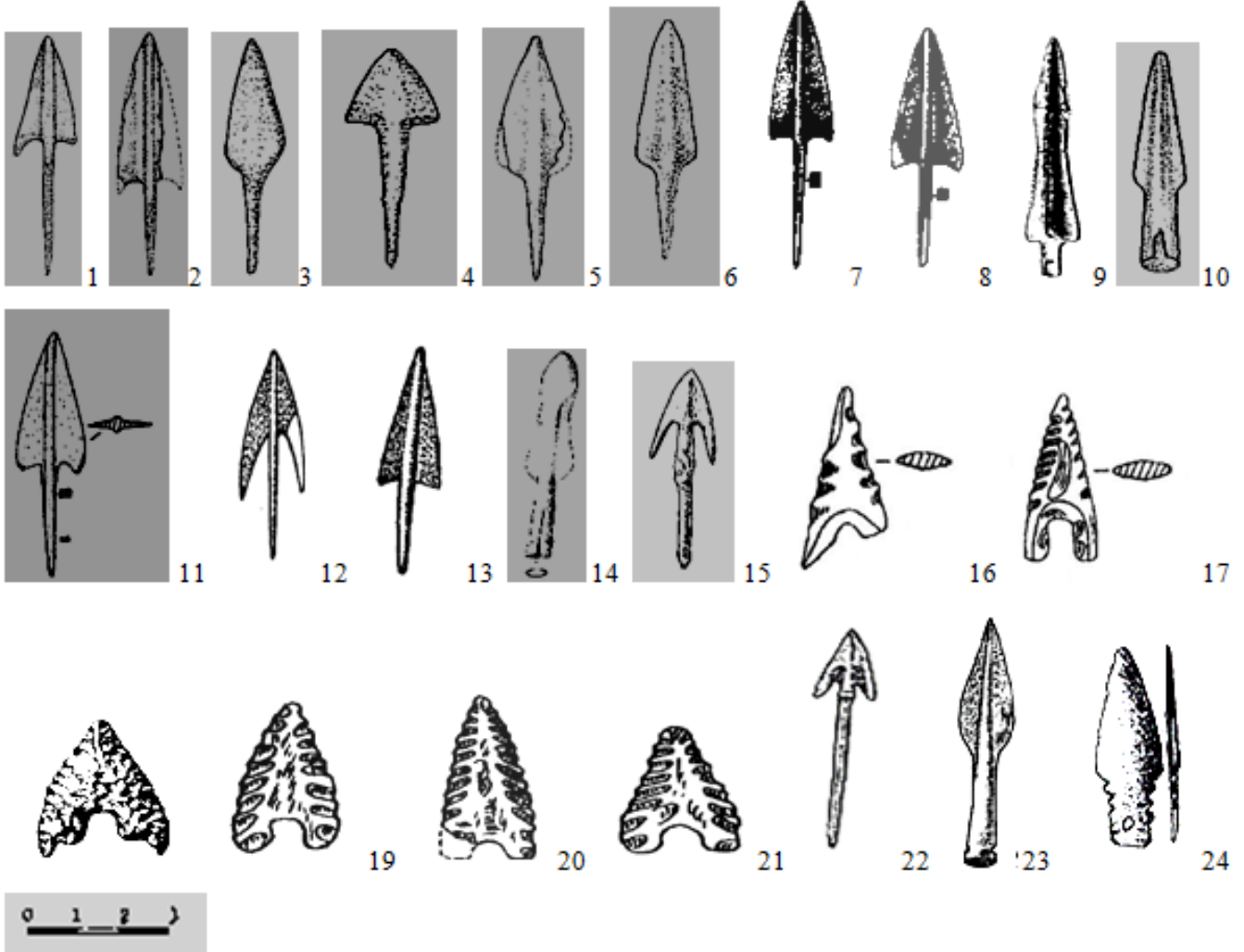
Stebleva İ.V. (1972). Krekonstrukcii drevnetyurtskoymifoloqiçeskoysistemi. Tyuroloqiçeskiysbornik 1971, Leninkrad.

Seyidov A.K., Bahşaliyev V.B., Novruzlu E.İ., Babayev V.M. (1995). Nahçıvanınvə Babek ilçesinin arkeoloji kanıtları. Bakü, Azerbaycan.

Texov B.V. (1957). Pozdnebronzo vaya kultura Liavoskogoqobasseyna. Stalınir: Qosizdat, YuqaOsetii.

Tab I. Hancerler. (1, 3, 4- Kolanı; 2-Kızılburun; 5-Muncuklutepe; 6,7-Kumluk; 8-Boyahmed; 9-Culfa; 10-Haçbulak; 11-Min-geçevir)

Tab II. Ok ve mızrak uçları (1, 2, 3, 4, 10- Kızılburun; 5, 6-Cilfa; 7, 8, 14, 15-Muncuklutepe; 11, 15, 16-Sarı dere; 12, 18-Şahtahtı; 20, 21, 2, 23-Kolanı; 22, 23, 24-Genceçay)